

Jeu hai entschiet a tractar la davosa gada il passadi dil text sutsilvan al text sursilvan da Gion Antoni Calvenzano. Las biaras differenzas denter ils dus texts sebasan semplamein sin differenzas dialectalas denter quellas duas regiuns. In pèr da quellas differenzas han ina historia empau pli complexa e giogan pli tard era aunc el sursilvan sez ina rolla, leu denton sco differenzas confessiunalas el lungatg da scartira.

La pli tipica da quellas differenzas ei la fuorma *terra* ella versiun da 1611, *tiarra* ella versiun da 1615, en domisdus texts alla fin da I.4 ed ella davosa lingia. Quella varianta distingua pli tard ella Surselva ils scripturs protestants dils catolics, e quei naven da l'entschatta dil 17avel tschentaner. Ils protestants scrivan *terra*, *terza*, *perder*, *serp*, ferton ch'ils catolics han *tiara*, *tiarza*, *piarder*, *siarp*. Dil temps ch'il DRG ha fatg sias retschercas avon bien 100 onns vevan aunc Flem, Andiaast, Vuorz, Breil e Dardin las fuormas cun <e> en Surselva, pia 'terra' etc. El 17avel tschentaner era ei probablamein aunc dapli vitgs che vevan quella fuorma, en scadin cass aunc 'Siat', che veva num pli baul 'Seth' per tudestg, che veva pia aunc la fuorma sin -e-, cu ch'il num da quei vitg ei vegnius reprius el tudestg, sco 'Andest' dil reminent era. Ozildi ein ils nums tudestgs da quels vitgs praticamein svani e cun els ina fuorma historica pli veglia da quels nums. Che la scripziun protestanta ei sedecidida per <e> ei probablamein la cuolpa da Flem; Steffan Gabriel ha empriu sursilvan a Flem, ses affons secapescha era, ed ils dus emprems auturs sursilvans protestants ein el e siu fegl Luzi Gabriel stai. Ils auturs protestants drovan era en auters cass il lungatg dalla Foppa, quei che declara lu certas differenzas denter la scripziun protestanta e la catolica. Il sursilvan catolic sebasea el 17avel tschentaner sil dialect dalla Lumnezia, naven dalla fin dil 17avel lu denton sin quel dalla Cadi.

In auter cass, nua che las duas versiuns da Calvenzano han ina differenza che gioga pli tard era ina rolla en Surselva ves'ins tiels plaid *Deu* e *scifeu* en I.4 digl emprem text, ch'ei vegni midai el secund en *Diu*, era en lingia 4, e *scafiu*, p.ex. alla fin da I.10 ed 11. Per mei fuss quella midada buc stada necessaria; jeu detgel era 'Deu' e 'scaffeu', buc 'Diu' e 'scaffiu'. La fuorma cun <eu> anfl'ins tscheu e leu era en texts catolics el 17. tschentaner, numandamein tier Balzar Alig, denton plitost darar. Ils auturs catolics han per ordinari la fuorma sin -iu, sco ozildi, ils auturs protestants ina fuorma sin -ieu, sco nus vegnin aunc a veser.

In midada ortografica ch'ha giugau ina rolla el sursilvan dat ei era tier il consonantissem. Il soli grafem ladin ch'ins anfla aunc en siu text da 1611 ei la scripziun <ch> per [ç]. Quei sun enconuscheva Calvenzano probablamein buc dil talian, era sch'ei dat leu dialects ch'han il medem sun e che scrivevan quel cun <ch>, mo el talian da scartira exista el buc. El ha pia stuii prender per quei sun quei ch'el ha anflau. Cunquei ch'ei dat da quella vart dils cuolms atgnamein buc la scripziun <ch>, eis ei da supponer ch'el hagi surpriu ella da Bonifaci. Ella ediziun da 1615 banduna el era aunc quella davosa scripziun "ladina". Ella emprema versiun da Calvenzano ha ei num: *Chi ha fagg la credientscha* (I.5). Ella secunda versiun ha ei num tuttina, mo scret eis ei auter, numnadamein *Tkgij ha faig la cardientscha*. Il <k> ei cheu da memia; usualmein ei la scripziun ella secunda versiun da Calvenzano *tgij*. Cheu vein nus pia l'emprema gada la scripziun <tg> per il sun [ç] els extracts che nus vein legiu tochen uss. Quella scripziun vein nus lu aunc inaga el text en I.11, nua ch'ei ha num ell'emprema versiun *perche*, ella secunda *pertgiei*. La scripziun cun <gg> en *fagg* alla fin dil plaid ell'emprema ediziun ei mo ina emprova "taliana" da scriver quei [ç]; suenter -a- ei la scripziun <ig> la scripziun currenta en tut ils dialects da quei temps. Tscheu e leu stattan era dus <g>'s ella

secunda ediziun, p.ex. en *oigg* (RRC 1,25,40), denton suenten 'a' ed 'o' stat adina aunc in 'i' avon il <g> per indicar il [ç] en quella ediziun. Quella midada ei mo ina adattaziun alla scripziun usuala dil [ç] suenten [a] ed [o] en tut las regiuns da quei temps. Tier Chiampell vein nus era gia quai quella scripziun, p.ex. en *Raig* "retg".

Alla entschatta dil plaid ha ei denton dau ina midada fundamentala dalla scripziun denter l'emprema e la secunda versiun ch'ha da far nuot cun differenzas linguisticas: [ç] a l'entschatta dil plaid vegn screts ell'emprema versiun cun <ch(i)>-, ella secunda versiun denton cun <tg(i)>-. La midada dil sursilvan al sursilvan ha pia era menau ad ina midada ortografica ella scripziun dil [ç]. Fertan che nus vein giu tochen uss adina la scripziun <ch> per [ç], semida quella uss en <tg>, silmeins a l'entschatta dil plaid; tier Calvenzano denton cun paucas excepziuns, sco p.ex. tier *Christgiaun* el tetel ed en l.1 dalla secunda versiun, e *pertgiei* (l.11) mo a l'entschatta dil plaid. *soingia* (l.2) scriva el cun <gi>, medemamein *artigiels* (l.3), e *creig* (l.4) cun <ig>, sco *faig* en l.5. El ha segir buc fatg quella midada da <ch> a <tg> mo ord ina luna persunala, mobein perquei che quei sun vegneva screts aschia el lungatg ch'el scriva ella secunda ediziun, el sursilvan. E sche quei era aschia el sursilvan da quei temps, sto era il sursilvan gia esser vegnius screts avon Calvenzano, e quei pli che mo ina duas gadas, schiglioc vess ei buc saviu dar ina tradiziun da scriver [ç] a l'entschatta dil plaid cun <tg> el sursilvan. Nus vein pia era per la Surselva, sco per l'Engiadina, in indezi relativamein segir ella ortografia dils emprems texts, ch'igl ei vegniu scret sursilvan gia avon igl emprem text ch'ei semantenius. Era sch'ins vegn strusch ad astgar quintar cun ina massa da texts pli gronda, sto ella tuttina ver giu ina certa dimensiun per ch'ei detti gia tradiziuns da scriver che varieschan da quellas dad autras regiuns.

Sin basa dils **nums** en documents latins e tudestgs ves'ins relativamein bein, nua che quella scripziun <tg> per [ç] ha siu punct da partenza. Jeu dun mo in pèr indicaziuns per quella scripziun; nus fagein gie buc historia da l'ortografia en quei semester, mobein historia dil lungatg, e per lez eis ei irrelevant, schebein il [ç] vegn screts cun <ch> ni <tg> ni schiglioc en ina moda ni l'autra. Il principal ei, ch'el vegni buc screts mo cun <c>; schiglioc san ins buc, schebein la pronunzia ei [k] ni [ç]. Igl emprem exempel per la scripziun <tg> che jeu enconuschel deriva da Vaz sut, ozildi Untervaz, el num *Curtgin* en in document da 1346. Gia el 14avel tschentaner dat ei aunc auters exempels per quella scripziun ad Andeer, Cuera, Maladers, Zezras e Valendau, ozildi tut territori tudestg. El 15avel tschentaner vegn quella scripziun pli e pli currenta, surtut el contuorn da Cuera e lu per liung dalla via da Cuera a Tusaun. Viers la fin dil 15avel tschentaner dat ei lu ils emprems exempels en Surselva, p.ex. *Lags Murtschitg* 1497, ozildi 'Murschetg'. El decuors dil 16. tschentaner vegn quella moda e maniera da scriver il [ç] lu pli e pli frequenta en Surselva.

Quei ei pia puspei ina dallas derasaziuns tipicas per Cuera sco center da l'innovaziun. Igl emprem anfl'ins quella scripziun el contuorn da Cuera ed a Cuera sez, lu sederasa ella suenten las vias da transit en direcziun dil sid, en emprema lingia en Tumliasca tochen Tusaun. Igl emprem territori che drova quella scripziun ei pia la Surselva. Parallel vegn ella denton era dalla Surselva siado e fetga lu pei leu. En sesez eis ei pia plitost da smarvegliar, che Calvenzano ha ell'emprema ediziun aunc neginas scripziuns cun <tg>; a Cazas dat ei quella scripziun gia 1512 el num *Curtgyn grond*. Bonifaci ha lu era gia tscheu e leu la scripziun <tg>, p.ex. en *dretgia*, lu denton era alla fin dil plaid en *fitg*, *fatg* etc., curiosamein denton gest en quels loghens, nua ch'ils emprems texts sursilvans drovan buc <tg>. Lezs scrivon

'dreggia' (Alig 15.18(2x) etc.), cun <ggi>, ed alla fin dil plaid scrivon lezs mo <g> ni <ig>. Els texts vegls sursilvans vegn il <tg> duvraus en emprema lingia a l'entschatta dil plaid, nua che ton Bonifazi sco era Calvenzano en sia emprema ediziun drovan praticamein adina <ch> resp. <chi> sco ils texts ladins.

La scripziun <ch> resp. <chi> vegn lu denton tuttina era da sederasar en Surselva. Steffan Gabriel era da Ftan e veva empriu da scriver romontsch cun il cudisch da Durich Chiampell; il soli cudisch vallader ch'existeva alla fin dil 16avel tschentaner. Igl ei lu buc da smarvegliar ch'el ha surpriu igl inventari grafic da Chiampel era per scriver sursilvan, e denter quel era il <ch>. Cun quei che sias scartiras e surtut la translaziun dil Niev Testament da siu fegl Luci Gabriel ein spert daventai norma pils auturs protestants, ei era la scripziun <ch> daventada norma per lezs. Ils auturs catolics han denton buc seschau influenzar da quella scripziun; els han duvrau vinavon <tg>. Cun quei ei lu quella scripziun daventada il segn il pli sempel da distinguer texts protestants da texts catolics sursilvans tochen alla fin dil 19avel tschentaner: ils texts che scrivon il [č] all'entschatta dil plaid cun <ch> ein protestants, quels che scrivon els cun <tg> ein catolics.

Empau dapli detagls sur dalla derasaziun dalla scripziun <tg> anfl'ins ella dissertaziun dalla EVA CAVIEZEL cul tetel *Geschichte von Verschriftung, Normierung und Standardisierung des Surselvischen*, cumparida 1993 ella retscha Romanica Raetica 10, p.35-37. Damai che quella entscheiva ella Sutselva, hai jeu tractau ella cheu. Tier las autras midadas ortograficas che han aunc repercussions el Sursilvan vegnin nus lu aunc en connex cun texts sursilvans dil 17avel tschentaner.

Cun quei schein nus lu definitivamein il fegl culs texts renans. Il davos da quels ei gie gia in text sursilvan, denton buc igl emprem text sursilvan ch'ei cumparius, bein denton igl emprem text sursilvan catholic. Igl emprem text sursilvan insumma ei cumparius 4 onns pli baul, *Ilg Vêr Sulaz da pievel giuvan da Steffan Gabriel*, predicant a *Lgiont*, cumparius 1611. 'Ilg Vêr Sulaz' ei in tipic cudisch da baselgia. El cuntegn in catechissem, che vegneva empriu ordado en baselgia la dumengia suenter miezdi, e quei a l'entschatta buc mo dils affons, mobein era dils giuvens e las giuvnas da 12 tochen 30 onns per frestgentar lur enconuschientschas. Lu suondan enzacons psalms e canzuns spiritualas, che vegnevan cantai avon e suenter las funcziuns, ed enzacontas oraziuns, medemamein per recitar en baselgia ni a casa. Il cudisch ha giu buca meins che 12 ediziuns romontschas, 11 tudestgas e 7 talianas, ei pia staus in ver hit. Dapli da Steffan Gabriel e quell'ovra san ins leger ellas Funtaunas I, p.95-100 da Gion Deplazes.¹ Jeu vi buc entrar cheu en pli bia detagls da quei cudisch; jeu hai tscherniu in text dad in auter renomau cudisch protestant dil 17avel tschentaner, la translaziun dil 'Niev Testament' da siu fegl Luci Gabriel, cumparida 1648; ins vegn lu aunc a veser pertgei.

Steffan Gabriel ei naschius entuorn 1570 a Ftan ell'Engiadina bassa ed ei era carschius si leu. El ei pia segir era vegnius confruntaus igl emprem cul vallader sco lungatg romontsch scret. Il soli cudisch vallader ch'ei deva da quei quei temps ei, sco gia detg, il 'Cudesch da Psalms' da Durich Chiampell. Ch'el ha enconuschiu quel selai era demussar sin basa dad entgins 'Psalms à Canzuns spiritualas' dil 'Vêr Sulaz', che ein claramain adattaziuns sursil-

¹ Ei dat era ina dissertaziun che s'occupa cun Steffan Gabriel: Martin Bundi, Stephan Gabriel, Ein Beitrag zur politischen und Geistesgeschichte Graubündens im 17. Jahrhundert, Chur, Bischofberger 1984.

vanas da psalms e canzuns corrispudentas da Chiampell. Steffan Gabriel ei staus igl em-
 prem sco predicant a Flem (1593-99), nua ch'el ha era empriu sursilvan. Era sia dunna era
 da Flem. Suenter eis el vegnius a Glion, nua ch'ei deva gia da quei temps relativamein biars
 da lungatg tudestg, cunzun denter las meglieras famiglias da Glion, sco ils Oswalds, Mon-
 taltas, Pfisters, Trautmann, Tischhauser etc. Il priedi vegneva fatgs gia da quei temps per
 tudestg a Glion; pauc avon era Luven sedistaccaus dalla pleiv protestanta da Glion e veva
 engaschau in agen predicant cugl argument, ch'ei veglien ver in predicant romontsch. Sche-
 bein il romontsch da Glion ha aunc giu in'influenza sil sursilvan da Gabriel, ei buc dad eruir
 pli cun segirtad, mo en scadin cass sebasea siu lungatg en differents puncts essenzials sil
 dialect da Flem. Cun quei vein nus tut in auter punct da partenza tiegl emprem autur sursil-
 van protestant che tiegl emprem autur sursilvan catolic, Calvenzano. Calvenzano ei talian -
 Gabriel vegn da l'Engiadina bassa; lez empren igl emprem sutsilvan a Cazas - Gabriel sursil-
 van a Flem. Calvenzano va suenter en Lumnezia ed empren leu aunc sursilvan. Igl ei pia da
 prever, ch'il sursilvan che quels dus tschontschan e scrivon, savess esser ualti differents.

Ei dat aunc ina secunda differenza ualti gronda denter els dus. Steffan Gabriel procurescha
 aunc sez sia secunda ediziuon dil 'Vêr Sulaz' igl onn 1625. A lezza ha el aschuntau in tractat
 cul tetel *Unna stadera da pasar qual seig la vera cardienscha* da 235 paginas, pia bunamein
 aunc inaga tontas sco quei che l'ediziuon oriunda veva. Quei tractat ei la risposta a l'Anatomia
 dil sulaz' dad Adam Nauli da 1618. Il lungatg dalla secunda ediziuon ei ualti il medem sco quel
 da l'emprema, l'ortografia ei denton midada levamein, denton cun sistem. La tiarza ediziuon ei
 cumparida 1649; Steffan Gabriel era lu gia morts dapi 11 onns. La tiarza ediziuon ei denton
 vegnida procurada dad in da ses fepls, u da Luci ni da Men-Fort Gabriel. Era en quella edi-
 ziuon ei l'ortografia puspei vegnida midada en in punct ni l'auter, denton era puspei sistemati-
 camein. Igl onn avon, 1648, veva siu fepl Luci Gabriel publicau ina translaziun sursilvana dil
 Niev Testament el medem lungatg ed ella medema ortografia. Grazia al fatg, che las em-
 premas publicaziuns sursilvanas protestantas impurtontas ein vegnidas fatgas da commem-
 bers dalla medema famiglia, ei il lungatg e l'ortografia tschernida dad els daventada relati-
 vamein spert fixa ed ei daventada il model per tut ils texts protestants tochen suenter la
 mesadad dil 19avel tschentaner, pia duront varga 200 onns.

Auter eis ei iu cul lungatg e l'ortografia da Calvenzano. Il catechissem da Calvenzano ha
 schizun giu 19 ediziuns romontschas, denteren era ina surmirana, pia tuttina 17 sursilvanas.
 Gia la secunda ediziuon sursilvana, la tiarza en tut, ei primo cumparida pér 1654 ed ei secun-
 do buc pli vegnida fatga da Calvenzano sez. Calvenzano sez para insumma buc dad esser
 staus ditg el Grischun; 1616, pia mo in onn suenter sia emprema ediziuon sursilvana, era el
 puspei a Milaun. Sch'el ei aunc turnaus inaga el Grischun, ei buc d'eruir cun segirtad, mo en
 scadin cass eis el vegnius sclaus 1621 dalla congregaziun, ella quala el era, e dapi lu san
 ins nuot pli dad el. El ha bia buc saviu procurar cun ulteriuras ovras ed ina reediziuon pli u
 meins constanta da siu catechissem per ina cuntinaziun naturala da sia versiun sursilvana.
 L'ediziuon da 1654 ei bein pli u meins identica cun quella da 1615 ed ha schizun surpriu
 sbagls da stampa sco *Eils* e *TKgij*, mo ha tuttina era certas midadas ortograficas. Ella scriva
artichiels puspei cun <chi>, persuenter per ordinari *tutt* e *tuttas* il bia cun <u>, era leu, nua
 che l'ediziuon sursilvana da Calvenzano scriva <o>. Mo denter 1615 e 1654 sto il catechissem
 esser staus ualti ditg exhausts, aschia ch'ei ha buc saviu dar ina tradiziuon da lungatg ed
 ortografia ordlunder.

Naven da 1663 tochen 1695 ei in auter autur talian il pli productiv autur catolic sursilvan, Pader Zacharias da Salò. El ei naschius el vitget da Salò giu sper Brescia. Sia mumma era denton ina Ladina dil Tirol. El ha pastorau a Danis, Brinzouls, Lantsch, Tarasp, Riom e Cum-bel, pia el territori da praticamein tut ils idioms romontschs dano ell'Engiadin'aulta; leu deva ei negins catolics. Siu lungatg e sia ortografia ein lu era leusunter. El cuntinuescha denton buc l'ortografia da Calvenzano, mobein inventa puspei ina nova moda e maniera da scriver sursilvan sin basa da l'ortografia taliana. Sias ovras han pia plitost destabilisau l'ortografia sursilvana catolica definitivamein enstagl da metter ella sin via ad in diever pli u meins constant dils grafems a disposiziun. Gion Deplazes manegia lu era ellas Funtaunas II, p.28: "Uschia scriva el in rumantsch pauc consolidà"; jeu vess detg in romontsch ualti selvadi. Cunquei ch'el ei denton staus igl autur il pli productiv alla fin dil 17avel tschentaner, ei quella arbitrariadad dalla scripziun era ida viaden els texts da quels ch'han scret suenter el; ei eran semplamein disai vi da dil tut e scrivevan perquei era inagada aschia ed inagada auter. Perquei ei il sursilvan catolic mai vegnius tier ina ortografia ed ina ortografia stricta e coherenta tochen suenter la Grammatica da Cahannes da 1924 e lu surtut cun ils vocabularis da Ramun Vieli.

In autur sursilvan catolic romontsch indigen dat ei denton tuttina era aunc ella secunda mesadad dil 17avel tschentaner, numnadamein Balzar Alig, ni Balthasar Alig, sco el numna sesez. El ei naschius a Vrin, ha fatg siat onns studis a Lucerna, ei lu turnaus a Vrin e staus sia entira veta plevon a Vrin. 1672 ha el publicau in cudischet da 33 paginas cul tetel *La Passiun de nies Segner Jesu Christi pridora dels quater evangelischs â mess giu ent ramonsch della part sura* (BR 607). Quei cudischet ei vegnius stampaus a cuost da Gion de Capaul a Prag, nua che quel era en piazza sco inschignier. Dus onns pli tard, 1674, ha Alig lu publicau sia ovra principala, *Epistolas ad evangelis sin tuttas domeingias, a firaus, a gjis della quareisma, cun la Passiun da N.S.I.Cristi, mess giu ent ramonsch della Liga Grischa*, (BR 511), en tut 479 paginas. Las epistlas ed ils evangelis veva igl augsegner da leger avon al pievel. L'ovra ei pia scretta en emprema lingia per lezs, per ch'ei sappien leger avon quel-las duas caussas per romontsch, buc pil pievel sez. Ina dallas differenzas fundamentalas denter ils catolics e protestants da quei temps era gie gest, ch'ils protestants levan procurar che mintgin sappi leger sez ils texts biblics, e sin basa da quei lu era giudicar sez, tgei interpretaziun da quels texts che seigi endretga ni fallida. Ils catolics levan surschar la transmissiun da quels texts als augsegners, per che lezs sappien lu era gest interpretar els correctamein, vul dir, sco la Baselia catolica leva quei.

Ils Evangelis ein adina texts dil Niev Testament, ferton che las Epistlas ein per ordinari texts dallas brevs da S. Paul ni auters texts biblics, magari era dil Vegl Testament, denton mai dil Niev Testament; lez era reservaus als Evangelis. Il Niev Testament era vegnius translataus 1648 da Luci Gabriel per sursilvan. Lez era denton in predicant protestant, e buc mo enzaqual, mobein in Gabriel, ils reformaturs principals dalla Surselva. Per texts dil Niev Testament vein nus pia la pusseivladad da cumparegliar la versiun da Gabriel e la versiun dad Alig.

In tochet d'in da quels texts ch'ins anfla tier domisdus auturs hai jeu copiau per elavurar las differenzas denter quels dus texts. Igl emprem il text da Gabriel, Lc. 6, 36-40.

Luci Gabriel, Ilg Nief Testament (1648)

- (Lc.6,)36 Cuntut scha seigias misericorgeivels, sco viess Bab ei er misericorgeivels.
 37 A trueigias buc, scha vangits er buc a vangir truvai: cundamneias buc, scha vangits buc a vangir cundemnai: pardunnei, scha vus venei a vangir pardunau.
 38 Deit, scha vus venei a vangir dau: ünna masira bunna, squitschad'ent, sacuss'ent, a cumbla, ven a vangir dad'à vus en viess ravoilg: parchei cun quella masira ca vus masireits, venei a vangir masirau à vus ancunter.
 39 Mo el schet ad els ünna sumelgia, Po er ün tschiec manar ün tschiec? Vengian els buc amadus a curdar ent ilg fussau?
 40 Ilg Juvnal ei bucca sur sieu Meister: mo minchia Juvnal perfeg ven ad esser sco sieu Meister.

Lu il text dad Alig:

Balthasar Alig, Epistolas ad Evangelis (1674)

Evang. sin l'ampr. dom. suenter Tsch. L.c.6

- (36) Enten gletz temps: schet Iesus a sês luuenals: seias misericordeiuels, sco vies Bab ei misericordeiuels.
 (37) Buca trueeias, scha vagnits er buc a vagnir truvai: bucca cundamneias, scha vagnits buc a vagnir cundemnai: Perdunnei, scha vus ven ei a vagnir perdunau:
 (38) Deit, scha vus ven ei dau: ina masira buna, squitschad'ent, saccuss'ent, a cumbla, ven a vagnir dad'a vus en vies rauolg pertgei cun quella masira, ca vus masireits, ven ei a vagnir masirau anconter.
 (39) Aber el schet ad els ina s(a)umeglia: Po er in tschiec manar in tschiec? vegnian els buc amadus curdar ent igl foss?
 (40) igl luuenal ei bucca sur siu meister, mo mintgin ven adesser perfegs, schel ei sco siu meister.

Dil pugn da vesta linguistic varieschan quels dus texts buc la massa in da l'auter; las biaras variantas ein variantas ortograficas, ch'eiin linguisticamein irrelevantas. Dapli che mo ina varianta ortografica ei inaga la fuorma *seigias* da Gabriel visavi *seias* dad Alig en vers 36. Cheu sebasan las fuormas differentas semplamein sin differenzas dialectalas enteifer la Surselva. 'seigies' ei en emprema lingia la fuorma dalla Foppa, 'seies' quella dalla Cadi. La Lumnezia ha domisduas, 'seies' p.ex. Vella, 'seigies' Lumbrein. La fuorma da Vrin ei tenor ALEXI DECURTINS, *Zur Morphologie der unregelmässigen Verben im Bündnerromanischen*, Bern 1958, p.175, denton ni ina ni l'autra, lezza fuss 'setges' ni 'seities', ch'eiin denton domisduas fuormas fetg localas: 'setges' vegn aunc avon a Surin sut Lumbrein giuado, 'seities' dat ei mo a Vrin. Fuormas memia localas paran pia da vegnir untgidas dad Alig.

Strusch mo ina differenza ortografica ei era *misericorgeivels* tier Gabriel visavi *misericordeivels* tier Alig el medem vers. 'misericorgia' e 'misericorgeivels' ei ina fuorma pli romontschada en cumparegliaziun cun 'misericordia' e 'misericordeivels', ch'eiin fuormas che derivan directamein dil latin da baselgia el romontsch. Ina fuorma docta ei il plaid denton aschia ni aschia. Tochen tier 'misericordia' ei il DRG denton aunc buc, aschia ch'jeu hai negina survesta, co las duas fuormas serepartan. Ozildi han tut ils idioms romontschs la fuorma cun 'd', sco Alig.

trueigias en vers 37 ha la medema finiziun dil conj. sco *seigies*, *trueeias* tier Alig sco *seias* e la fuorma ch'il surs. da scartira ha aunc ozildi sco fuorma arcaica, tip 'canteies'. Fuormas

sco 'canteigies' ein buc enconuschentas pli ozildi, perquei ch'il lungatg plidau ha eliminau quellas fuormas per 'conties' ni 'contitges'. El sursilvan vegl hai jeu entupau tochen uss mo las fuormas sin –eies resp. -eigies; da gliez temps eran lezzas pia aunc currentas. Da remarcar ei aunc, ch'era Gabriel drova gest suenter *cundamneias*, buc 'cundamneigias'. Quei ei secapescha in verb doct, aschia ch'el sa buc prender las fuormas da quei verb directamein dil lungatg plidau.

La differenza denter 'sumeglia' e 'saumeglia' en vers 39 s'auda buc denter las differenzas linguisticas da quels dus texts: 'saumeglia' ei mo in sbagl da stampa; usualmein ha era Alig 'sumeglia'. Ina clara differenza dat ei lu denton puspei alla fin da quei vers 39, nua che Gabriel ha *fussau*, Alig *foss*. Pli baul veva 'fussau' era la significaziun generala che 'foss' ha ozildi. Il DRG (6, 808ss.) indichescha quella significaziun aunc per Vrin e per Platta, dus loghens agl ur digl intschess sursilvan, nua che quella significaziun para dad esser semantemida pli ditg ch'el rest dalla Surselva. Ella litteratura vegn 'fussau' ella significaziun da "foss" denton avon praticamein mo tier auturs protestants. Els paran da ver meins retenientschas da duvrar quei plaid ch'ils auturs catolics, probablamein perquei ch'ils Gabriels enconuschevan buc la significaziun "Mistrinne" dil vallader ano e ch'il plaid era suenter sancziunaus tras il diever dils Gabriels.

Schebein *Juvnal* viers *Iuvenal* en vers 40 ei ina differenza fonetica ni mo ina differenza ortografica ei grev da dir, mo probablamein mo il secund. Tenor il DRG (7,372) dat ei era *giufnal* tier Alig, e quei praticamein el medem vers sco *iuvenal*. Plianvon ha el era savens la fuorma *giuvenal*, pia treis fuormas differentas per in plaid tuttina fetg frequent els evangelis. Ei dat in ni l'auter indezi, ch'ils texts savessen esser vegni translatai oriundamein da pliras personas, quei che declarass il meglier talas variantas, mo ins stuess aunc intercurir la caussa pli exact.

Quei ei lu gia tut, quei ch'ins sa indicar sco differenza linguistica denter ils dus texts. Las differenzas linguisticas ein pia minimas. Alig ha segir giu a disposiziun il text da Gabriel per sia versiun da quei evangeli, sco la parallela en vers 38: *üna masira bunna, squitschad'ent, sacuss'ent, a cumbla* demuossa. Ozildi ha quei num "ina buna mesira, stagnada, che va suro", pia tuttina ualti different. Ins vegn pia segir buc duas gadas independentamein sin la medema translaziun. Sch'el vess denton resentiu enzatgei da Gabriel sco disturbont en siu text, vess el segir midau quei, sco quei che la midada da 'fussau' en 'foss' en vers 39 demuossa. Ins sa pia quintar, che quei ch'el ha schau era tuttina ni silmeins acceptabel per el.

Las autras differenzas denter Gabriel ed Alig ein puramein ortograficas. Aschia scriva Gabriel il [v] intervocalic cun <v>, Alig cun <u>, p.ex. en *misericorgeivels* resp. *misericordeiuels* en vers 36, medemamein tier *truveigies* e *truvai (truuai)* dil proxim vers. Lu scriva Gabriel *viess* cun dus 's', Alig mo cun in. Pli significonta ei lu la proxima variaziun grafica: [r̃] scriva Gabriel adina cun <ng>, Alig cun <gn>, en vers 37 p.ex. pliras gadas en fuormas dil verb *vangir* resp. *vagnir*. Il medem vala era per [t̃], nua che Gabriel drova la successiun <lg>, Alig denton la successiun <gl>, p.ex. vers 39 en *sumelgia* visavi *s(a)umeglia*, el medem vers *ilg fussau* visavi *igl foss*, medemamein en vers 40. Ei dat denton tscheu e leu era la scripziun <lg> tier Alig, p.ex. vers 38 en *rauolg*. Alla fin dil plaid anfla ins aunc tscheu e leu <lg> enstagl <gl> tier Alig. Quei sa vegnir d'in auter sistem regional da scriver che scriveva alla fin dil plaid <lg> enstagl <gl>, sco ellas autras posiziuns. Da quei dat ei era tier la scripziuns da

[ñ], nua ch'ins anfla era tier Alig la successiun <ng> alla fin dil plaid, p.ex. adina el plaid *baseings* (p.34.43 etc.). Quellas scripziuns san strusch esser mo in'influenza dil Niev Testament da Gabriel. Primo anfl'ins <lg> tier Alig mo alla fin dil plaid, ed igl ei pauc probabel, ch'ei detti in'influenza mo alla fin dil plaid e schiglioc buc. Plinavon semantegn quella scripziun relativamein ditg, era en texts catolics. Il *Rætoromanisches Wörterbuch surselvisch-deutsch* da pader BASELI CARIGIET scriva aunc 1882 *feilg* per "fegl" "Sohn" e *vèng* per "vegn" "20". *feglia* "Tochter" vegn denton scret cun <gl>, mo <lg>, <ng> alla fin dil plaid ha era ina tradiziun en texts catolics.

En *pardunnei*, vers 37, vein nus gest duas differenzas visavi il *perdunnei* dad Alig, inaga 'par-' visavi 'per' e lu dus 'n's. Quei ei mo duas tendenzas empau differentas dallas duas scripziuns; la scripziun protestanta ha la tendenza da scriver il vocal nunaccentuau [ə] cun <a>, la scripziun catolica cun <e> da quei temps. La dublaziun digl 'n' suenter 'u' ei frequenta ella scripziun protestanta, p.ex. en vers 38 en *ünna masira bunna* visavi Alig: *ina masira buna*. Mo dil tut consequent ei l'ortografia da Gabriel era buc; *pardunau* alla fin da quei vers ei era screts mo cun in <n>.

ün, *ünna* cun <ü> enstagl *in*, *ina* ei era ina caratteristica dalla scripziun protestanta ch'ei semantenida ditg; igl art.indef. ei usualmein il soli plaid che vegn screts cun <ü>, magari aunc il plaid *adünna*. Co che quella scripziun ei lu da declarar exact, ei buc aschi sempel da dir. En auters cass, nua ch'il ladin ha in <ü>, denton il sursilvan in <i>, stat era tier ils Gabriels <i>, sco p.ex. en 'scartira, ti, si, fim' eav. Ei sto pia tuttina ver ina raschun speciala, sch'ei scrivan *ün*, *ünna*. Secapescha che quei ei in plaid fetg frequent, mo gliez ein 'tü' e 'sü' era, e tuttina vegnan lezs mai screts cun <ü>. Ins savess supponer, ch'ei hagi eventualmein da far cugl [n] che suonda, mo jeu hai lu viu spert, che gliez sa era buc constar. Ei ha p.ex. num *Igina* (Mt 24,29) buc *Igünna', denton *scür* enstagl 'stgir' (el medem vers). Quei stuess ins pia aunc intercurir pli exact.

Lu aunc tier la differenza fundamentala da l'ortografia protestanta visavi la catolica el consonantissim: Il [č] vegn screts cun <ch> ella scripziun protestanta a l'entschatta dil plaid ed egl intern dil plaid suenter consonant, ferton ch'el vegn screts cun <tg> ella scripziun catolica en quellas posiziuns. Cheu vein nus *perchei* en vers 38 visavi *pertgei*, ni lu era *minchia* en vers 40 visavi *mintgin*. Alla fin scrivan aunc domisduas ortografias tuttina da quei temps, sco vus vesis tier *perfeg* resp. *perfeg(s)* en vers 40.

L'otra gada lu aunc tier l'interpretaziun da quellas differenzas e lur consequenzas pil svilup dil sursilvan duront quella perioda.